

SZEMLE

*Amatőr bősök és profi kontárok*Ács Margit: *Kontárok ideje*

z a könyv, Ács Margit *Kontárok ideje* címmel kiadott elbeszé-

léskötete kiemelkedik az utóbbi évek, sőt évtizedek epikus művei közül. Sorsokban, kudarcokban és jellempróbákban ad korrajzot történelmünk egyik legizgalmasabb két bő évtizedéről, 1988-tól körülbelül a kétezres évek közepéig. Nemcsak a felemás rendszerváltásban kifejeződő megfigyeléseit körvonalazza jó történelmi érzékkel, hanem azokat az eladig ismeretlen lélektani helyzeteket, érzelmi és erkölcsi változásokat is árnyalja, amelyek ebben a korszakban úrrá lettek az egyes embereken. Minden szereplőjénél máshogyan, de összességükben a korra jellemzően. Nem mindegy, hogy a változások nyerteseiről vagy kárvallottjairól van-e szó, de Ács Margit főként a vesztesekre összpontosít, azokra, akiről a novellákban kiderül, hogy kudarcukból *erkölcsi nyertesként* kerültek ki, vagy ellenkezőleg, sikereik közepett is *erkölcsi vereséget* és lelki törést szenvedtek.

A szerző nem csupán hiteles krónikása ezeknek a próbára tevő (és nemcsak politikai-történelmi, hanem irodalmi szempontból is fölöttébb érdekes) esztendőknél, hanem meglelte korunk hazai világának tükrét – azt az írói módszert, amelynek révén a legjobban ráismerhetünk saját létgondjainkra, a magánéletünktől el nem választható társadalmi valóságra, tetteinkre, gondolatainkra, erkölcsi döntéseinkre s azok sokszor titokzatosan működő rugóira.

Thomas Mann egy ízben úgy fogalmazott a náciizmus idején, hogy azok az évek „morális jó idők” voltak: az *erkölcsi rossz*, a *bűn* oldalán álltak mindazok, aki a náciakat segítették, és a *morális jót*, az *erényt* választották, akik valamiképpen Hitlerék vesztét

HELIKON KIADÓ,
2011

gyorsították. A világ feketére és fehérre különült, a kárhozat és az üdvösség szinte az egyén pillanatnyi döntésén múlt. A katyni mészárlás és még sok más bolsevista gaztett (sőt már Chamberlain kétszínűsége is) megingatta ugyan ezt a csábítón romantikus elképzelést, de munkahipotézisül most fogadjuk el.

Ha azok az idők „morális jó idők” voltak, akkor a mi bőven vett századfordulós éveink csakis „morális rossz időknek” nevezhetők. Adva volt ugyanis egy halálra ítélt rezsim, amellyel szemben együttesen lépett föl a nemzeti és az önmagát demokratikusnak nevező ellenzék, s a világhelyzetnek (az eredményes kissingeri-reagani doktrínának és az önmaga fölszámolására hajlamossá vált szocialista világrendszernek) köszönhetően meg is buktatták a pártállamot – elsőként éppen minálunk omlott össze Közép- és Kelet-Európában. Becsültek is bennünket mindenütt a világon; néhány mámoros hónapig mi voltunk Bezzegország. Már az első választások után kiderült, hogy egyáltalán nem a jó és a rossz áll szemben. A „rosszal” leszámoló úgynevezett demokratikus ellenzék első dolga volt, hogy összeálljon a leggyűrt ellenféllel, a pártállam egykori híveivel, és szakítson addigi szövetségeseivel, a nemzetiekkel. Attól fogva a „demokratikus ellenzék” a demokráciáról a szabadelvűségére tette át a hangsúlyt, s a külföldi tőke beáramoltatására hivatkozva hatalmas csapásokat mért az egész, amúgy is eladósodott és kivérzett társadalomra. A szocialista korszak „profí” politikusi néhány kivétellel ezzel a csoportosulással szövetkeztek. Szaktudásukat és politikai rutinjukat az ország kiárusításának, a mezőgazdaság, a földtulajdon és a

nehézipar külföldi kézre juttatásának szánták. Morális rossz idők voltak ezek, mert nem a humanizmus, hanem a szerzészvagy szövetkezett a bolsevisták utódaival.

Ezzel szemben a nemzeti érdeket előtt tartó új politikai erők fölkészületlenül foglalták el helyüket a hatalmi szerkezetben az első választások után a bársonyszékekben, a másodikat követően pedig az országgyűlés ellenzéki padosoraiban. A nemzeti oldal hangadó rétegét eleinte a gyakorlati politizálásban jobbra járatlan értelmiségiek képezték, majd az első szabadon választott kormány vezetőjének korai halála és a nemzeti demokraták szétszóródása után a korábban önmagukat liberálisnak nevező fiatal demokraták alkották – már koruknál fogva is újoncok a politikában. Furcsa politikai képződmények alakultak ki. A szabad demokraták (a kisebbségek szavakban való jogvédelmén kívül) semmiféle demokratikus ügyet nem szolgáltak, élen jártak a társadalmi egyenlőtlenség kiélezésében és Magyarország 1988–89-ben megnőtt nemzetközi tekintélyének lerombolásában. Megvoltak az eszközeik: a sajtó évtizedek óta bejártott fórumai és rutinos magyarázó embereik a szakszerűség és az európaiság látszatában tüntették föl őket a nyugati társadalmak előtt. A nemzeti oldal – eleinte a Magyar Demokrata Fórum, majd egyre inkább a Fiala Demokraták Szövetsége – a nemzeti hagyományok fölélesztésére és a hetven éve lezajlott trianoni békediktátum okozta sebek begyógyítására összpontosított elsősorban. Mivel csak a nemzetiek foglalkoztak a magyar lakosság, különösen a földművelők jóvátételével és a megtépázott nemzeti identitással – a nyugati kapcsolatokkal fölvérezett liberális politikusok és a hétróbás zszurnaliszták könnyen konzervatív–nacionalista színben tüntethették föl a nemzeti demokratákat. Emlékezzünk csak vissza: leggyakrabban *populizmussal* vádolták a nemzetiek intézkedéseit, s ebbe sok minden oda nem valót is beleértettek-belemagyaráztak. A szabadság-eszmét úgy sajátították ki, hogy a fél évszázada óhajtott nemzeti szabadságjogokról szó se essék az elszakított területeken. Ugyanakkor a leszakadó rétegek és a roma kisebbségek nyomorát a „jobbaldalinak” átkeresztelt nemzeti

politika is alig tudta enyhíteni. A közbiztonság sem javult, s az oktatás- és művelődéspolitikai vagy a közegészségügy mindkét politikai oldal kormányzása alatt egyre csak romlott, akárcsak a népesedési mutatók, s a munkanélküliség is fokozódott.

Kimondhatjuk: az SZDSZ kifinomult, rugalmas ideológiával fölvérezett politikusi gárdája s a teljesen elvtelenné vált, legfőljebb kádári nosztalgiákat dédelgető (tehát a saját, régi terminológiájával mondvá: *reakciós*) szövetségével, a milliárdosok vezette, tőképárti MSZP-vel, ezzel a fából vaskarika képződménnyel összeállva, a Nyugat szemében professzionista, de az ország belső ügyeinek irányítására tekintve igencsak kontrár „elitet” hívott életre a rutinosan működő sajtó támogatásával. A vele szemben álló, nagyon vegyes összetételű „jobboldal” pedig olykor ásatag külsőségeknek engedett utat, s ürügyeket kínált a nyugati nagyhatalmak és az éppen nacionalista vezetés alatt álló szomszédos országok leállíthatatlan sajtótámadásainak és rágalmainak.

Amatőrök, Ács Margit szebb szavával *kontárok* emitt is, amott is. A nagyon hibásan elnevezett „baloldalon” (ahol Petőfit, Illyést, Kodályt kiseprűzték a kultúrpolitikájukból) a politikai és ideológiai köpönyegfordítás epigon módon ment végbe: csupán egy-két fölkapott amerikai ideológusra hivatkoztak. Semmi eredeti gondolat, csupán Magyarországra át nem ültethető, a mi helyi sajátosságainknak, hagyományainknak végképp meg nem felelő intézkedések; végiggondolatlan ballépések a nyomorgó közegészség- vagy az oktatásügyben; fölmérhetetlenül elfajult korrupció. Őket *profi módszerekkel élő kontár politikusoknak* nevezhetjük Ács Margit elbeszéléseinek sugallatára. Kontárok voltak az országvezetésben, a gazdaságpolitikában, a kisebbségi kérdésekben, még a romapolitikában s abban is, amiről állítólag oly értőn gondolkodtak: a kultúrában. A másik oldalon – ahol lehettek csakugyan „jobbaldali” hordószónokok és sámánszerű, obskurus, kalandor ideológusok is, habár sokkal inkább a kisgazdák élén (később a Jobbikban), mint a Fideszben

[Szemle]

és környékén – általában a kezdőkre jellemző amatőrség a jellemző. Nem felejtkeztek meg a határon túl rekedt magyar kisebbségekről, amelynek sorsa iránt a „baloldal” inkább ellenséges, mint közömbös érzületet tanúsított, de ígéreteiknek csak egy kis részét válthatták valóra, mert a rendszerváltáskor elmulasztották a cseh mintára végrehajtott szelekciót: az idegen hatalmak szolgálatában és a titkosszolgálatban kompromittálódott politikusok ne avatkozhassanak többé az ország sorsába. A nemzeti értelmiség nehezen kapott erőre, s a *kezdő politikus* jellegét még a sok éve a politikai első vonalban levők sem tudják levetni magukról. Késve reagáltak a megsűrűsödő bajokra, s eltűrték, hogy némely radikálisan jobboldali „honatyák” csapszék-hangulatot teremtsenek az ország legmagasabb fórumából.

Ennyit most a *kontár* – a könyv kulcszava – értelmezéséről, sokféle árnyalatáról, a jóhiszemű és kényszerű *amatőrségről* és a felelőtlenségből vagy éppen a nemzettel szembeni ellenérdekeltségből származó, tudatos kártékonyaságról. Ne higgyük azonban, hogy Ács Margit csupán társadalomtudományi tanulmányba illő korképet vázolt föl viszonyainkról az elbeszélő műfaj örvén. A politikai hitelességet éppen az eleven élet, több tucatnyi jellegzetes típus, életsors, kisiklott és megfeneklett karrier, hősiesen kudarcba fulladt küzdelem s a sodródó ember kiszolgáltatottsága teremti meg novelláiban. Olyan sűrű életanyag, érzelmi és gondolati konfliktus kavargó s áll össze bennük szilárd építménnyé, hogy balgaság volna, ha azt nézném: a könyv megfelel-e valamilyen újmódi esztétikai elméletnek, vagy sem. A hősök cselekedetei, belső monológjai, a szereplők között lefolytatott vitái egyaránt kiváló eszközök a kor jellemzésére csakúgy, mint a mindenkori emberi érzések és jellemek érzékeltetésére – az *általános emberi* megvilágítására. Ezen a fokon az elméletnek illik megerősítenie magát, hogy szempontjait megfeleltesse az elemző és értékelő befogadásnak. Az olvasó úgy érezheti: ő maga is érdekelt a történetekben, a sorsokban és a véleményformálásban.

A szociografikus megfigyelések nem bilentik át ezeket a szépirodalmi alkotásokat a publicisztika műfajába. A szereplők gondolatai belesimulnak a történetekbe; nem „szócsövei” az eszmének, hanem önkéntelen hordozói tanúsítói és példázói. Ács Margit kitűnő mesélő, jó emberismerő és az élet kielégíthetetlen kíváncsiságú megfigyelője. S ha néhol átfedéseket fedezünk föl a publicisztikáival, esszéivel, akkor ezt az elméleti műfajban megmutatkozó életszerűségének köszönhetjük, s nem az elbeszélések újság-cikkbe fordulásának.

A nyolc novellából álló kötetben van egy, amelyet legszívesebben a szerző mesterművének neveznék, címe: *Történet egy elegáns kutyáról*. Milyen is a mestermű? A műbútorasztalos munkájában lehet például egy sok titokfiókos szekreter vagy egy különös műgonddal megtervezett és kivitelezett céhláda. Vagy – hogy irodalmi példát mondjak – mint Gelléri Andor Endre *Nagymosodája* vagy mint Németh László *Horváthné meghal* című (ugyancsak a *Nyugat* pályázatán díjnyertes) novellája. A különbség csak annyi, hogy a felsorolt elbeszélők írói pályájuk elején tartó, zseniális pályakezdők voltak, Ács Margit pedig a pályáivébe ékelt szerkesztői, publicisztikai és politikai aktivista tevékenység kedvéért elbeszélői tevékenységét megszakító, majd e művével újrakezdő író. Ritkán látott erőgyűjtéssel, a korszak izgalmaival feltöltődve, másodvirágzással lépett új korszakába. Mélységükben ismerte meg a társadalom különböző rétegeiben elhelyezkedő, korjellemező típusokat, az öntevékeny és jóhiszemű amatőr politikusokat, az újdonsült vállalkozókat az élelmes és a levitézlett karrieristákat. Emitt a kutyatenyésztő kisvállalkozót, másutt a politizáló orvosnőt, a szociográfusi hajlamokkal megáldott tanárnőt, a nyugdíjas elhárító tisztet, az iskolaigazgatóból lett országgyűlési képviselőt, az Erdélyből, Szerbiából áttelepült értelmiségieket és a többieket.

Visszatérve a „mesterműre”: a *Történet egy elegáns kutyáról*, címének kissé ellentmondva, nem kutyatörténet (mint például Déry Tibor *Nikije* vagy Kertész Ákos kutyás

novellái, a *Brúnó, Borcsa, Benjámín* s még annyi más mű); Ács Margit elbeszélésében a kutya jószerivel csak ürügy vagy alkalom arra, hogy gazdáinak életébe és az ezredfordulói évek hazai valóságába pillanthassunk. A mű szinte önmagát írja: előttünk bontakozik ki a történet a jól működő írói képzeletben egy gondosan megfigyelt állóképből. A szerző a belváros és valamelyik külterületi település között utazik a buszon, melynek csuklós térségében egy szép skót juhászku-tya ül kísérője, egy fiatal, se nem szép, se nem csúnya nő lábánál. Nem gazdája, ezt rögtön megállapítja a gondos megfigyelő: a lány (vagy fiatalasszony) láthatóan idegenként viselkedik a szép állattal. Mozdulatai nem árulnak el személyes kapcsolatot ember és állat között, a nő arckifejezésén a kutya iránti közöny uralkodik.

A közös buszozás talán negyed óráig tart. A szerzőben (nemrég megróttak, amikor *írónőt* írtam, pedig mennyivel egyszerűbb volna, tehát így mondom: Ács Margitban, az íróban) elindul egy gondolatsor, a kutya és a lány története. S ahogy lassanként kibontakozik a történetük, nemsokára már a tapasztalati valóság és a társadalmi igazság sűrűjében járunk. A fiatal nő egy kutyatenyésztő élettársa és alkalmazottja. A bőrnadrágos, macsó küllemű és viselkedésű vállalkozót semmi más nem érdekli, csak az üzlet: fontosabb még az italoknál és a nőknél is, pedig ezeket sem hanyagolja el. A kutyák csak mint pénzben kifejezhető értékfordozók érdeklik. Párjával, a jellegtelen külsejű nővel alig törődik, annak érzelmi élete teljesen hidegen hagyja. Mégis kitart mellette, mert céljainak megfelel. Pedig a nő unja és nem szereti a rábízott állatokat. A buszon magába süppedve éppen azon töri a fejét, hogyan is lázadjon fel rabszolgaságából, először is miként szabadulhatna meg az ebtől. Egy elhagyatott utcában leszáll vele, és elkergeti maga mellől, de a nemes jószág lerázhatatlanul követi.

Nem folytatom a tartalomismertetést, ennyiből is kiderül: a nő kontár a maga munkájában, ahogy az élettársa is kontár a házaséletben, az érzelmeiben. A nő nem

ad semmi szeretetet a rábízott állatnak, ahogy munkáltatója és élettársa sem ad neki. A magánéletben és a kisvállalkozó-alkalmazotti munkában való kontárságról van szó ebben a novellában: a hozzá nem értés meg a hanyagság, az érzelmi sivárság és a hivatottság teljes hiánya hatja át az emberi párt, ahogy a társadalom nagy részét is. A kutyatenyésztő és neje vagy nője között bizonyára hamarosan végleg megszakad az együttélés, vagy ha nem, bosszúálló hűtlenkedés, boldogtalanság, lelki betegség, alkoholizmus nehezül valamelyikükre vagy mindkettőjükre.

Másféle kontársággal is szembenéz az író. Olyan változatban például, amely közvetlenül befolyásolja a nyolcvanas évek óta szerveződő nemzeti ellenzék életét, az 1990-es választási nyertesség után is. A címevel szatirikus hangulatot ígérő *Buta állat a krumpli* hősnője, Blanka öntevékenyen vesz részt az ellenzéki mozgalomban, az egész éjszakákat izgatottan átvitatkozó körökben. Családját sem hanyagolja el, de idő híján néha óhatatlanul szembekerül családi kötelezettségeivel: itt is, ott is jelen akar lenni, s részt kér a feladatokból. Férje ironikusan állapítja meg róla: „valóságos ellenzéki heroina”. Pedig nincs abban túlzás, hogy Blanka hősies munkát vállal magára. Helytáll a munkában, gondoskodik férjéről és katonáskodó fiairól, de a pihenésre való idejét röpcédulák, propagandaanyagok gépelésére, kézbesítésére és főként a nemrég megalakult ellenzéki fórum tagságának nyilvántartására fordítja – az utóbbi különösen fáradtságos, számítógép még ritkán lévén ekkor az értelmiség birtokában. Intelligens nőként hamarosan belátja: az öntevékeny politikai munkából nehezen űzhető el a kontárság szelleme. A vezetőség részéről – amely nem gondoskodik a korszerű szervezésről – éppúgy, mint a saját részéről, mert kezdetleges módszereit ő maga állandósítja ügybuzgósággal. Hogyan is versenyezhetnének a másik ellenzéki körrel, amelynek saját nyomdája van, s ha a rendőrség lefoglalja vagy szét-dúlja gépi adattárát, heteken belül új és még modernebb számító- és nyomtatógépek állnak rendelkezésükre. *Kontár módon* nem

[Szemle]

győzhetnek le egy fél évszázada meggyökeresedett világrendszert, s egy másik világrendszer által támogatott mozgalommal sem igen versenyezhetnek.

A *Bársony* című novella is a vér nélküli, „bársonyos forradalom” előkészítésében mutatja ki a szakszerűtlenséget és az amatőrökre gyakran jellemző önbizalomhiányt. Az orvoshősnő egy ponton magába tekint, s arra gondol: „Látszatra vezető voltam egy meghatározó politikai szervezetnél, de valójában gyermeteg feladatokat sóztak rám mind az alám, mind a fölém került emberek”. Az új hatalom bürokratizálódása és a maga mellőztetése láttán rosszkedvűen állapítja meg: „a forradalom mindig felfalja gyermekeit, a bársonyos forradalom is”.

Az egymást követő novellák hősei, hősnői nem azonosak, de mélyebb értelemben folytatják egymást a történelmi évek rendjében is, a rendszerváltozás menetére tekintve is. Mondhatnám: a novellasorozat szerkezetét a szerző társadalmi érzékenysége, a történelmi események és az írói tapasztalatok logikája foglalja rendbe.

Engem nem csupán politikai éleslátásával, hanem az emberi viszonyokban beállt törések bemutatásával is megragadott ez a könyv. A fiatalok tulajdon szüleikkel kerülnek szembe, házasságok szakadnak szét, mintha egy Gutmann-nadrágot rángatnának kétfelől a különböző indíttatású politikai csoportosulások, és azelőtt megbecsült értelmiségiek válnak vizsályszító, gyűlöletet keltő manipulátorokká. Gyanakvás és rosszhiszeműség fészkel be magát a lelkekbe, lelkiismereti és erkölcsi konfliktusok támadnak a kieleződő anyagi és hatalmi érdekek hatására. „Néhány hónap alatt barátokból egymás ellenségeivé váltunk” – gondolja a tiszta szándékú, de az események sodrában elbizonytalanodó orvosnő. Középpontba kerülnek a morális szempontok anélkül, hogy a szerző belebonyolódna a moralizálásba.

Az *1991-es év* a címével is jelzi: Ács Margit vállalja a krónikáiró szerepét, mert megvannak az élettapasztalatai ahhoz, hogy ezt a viharosan hullámozó esztendő sorsokban és magatartásformákban idézze föl. Író-

tanár hősnője már belefáradt az önkéntes szolgálatba, látván, hogy mennyi emberi gyarlóság, pillanatnyi érdek, gyávaság és megalkuvás gyöngíti azt a tábort, amelyhez szegődött. Elveit és cselekvésvágyát nem adja föl, és ki szeretné harcolni, hogy profeszionista szinten folytatott mesterségével, publicisztikák és politológiai tanulmányok írásával folytathassa mozgalmi tevékenységét: ezzel többre megy, mintha füstös üléstermekben fecseirené el az erejét. Közösségi emberként magányra vágyik. Vásárol magának egy kültekli parasztházat, s nekilát, hogy a leromlott lakot saját kezével újítsa föl. Olyan tevékenységre ítéli magát, amelyhez nagyon keveset ért. Kudarok sorozata éri: a vályogház majd’ minden zugában használhatatlan, s a viszonylag olcsón vásárolt ingatlanra erején felül kell költenie.

Kárpótlásul viszont igen értékes tapasztalatokat szerez. A szomszéd telken egy korán nyugdíjazott elhárító tiszt építi nyaralóját. A hivatásszerűen érdeklődő természetű (s ebben a tekintetben nagyon is *profi*) író fokról fokra megismeri az 1957 utáni évek, évtizedek e tipikus alakját, elgazosodott lelkivilágával, „spéci” szerszámaival együtt is *kontár módon* végzett munkájával és elnyomott, alázatos feleségével. Az író azt is kénytelen tudomásul venni, hogy a zavartalan írói munka érdekében vállalt műhely megteremtése őt magát is „kontárrá” tette. Írói hivatottsága azonban e téren is szívósságra ösztönzi: ha már rabja lett ennek a nem neki való munkának, akkor fölhasználja az alkalmat, hogy minél jobban megismerje a falu népét éppúgy, mint nem túl rokonszenyes szomszédját.

Érzékletesen bontakoznak ki előttünk a politika jó szándékú, ám ügyetlen kezdői, a profi törtetők s a családi háttérben itt is, ott is elmérgesedő viszonyok. A derék iskolagazgató így győzi le belső ellenállását végül is elvállalt képviselői szerepével szemben: „Elfér tehát az új országgyűlésben egy naiv amatőr is, se nem oszt, se nem szoroz, s nyilván nem is lesz egyedül, a legtöbb képviselőjelölt újonc a politikában, alig van köztük profi – állapította meg a jelöltlistákat

nézegetve” (*A te dolgod*). A szerző alaposan megfigyelte a politikai–társadalmi változások egzisztenciális következményeit az egyének életében. Régi barátságok, szellemi partneriségek, párkapcsolatok és családok tönkremenetelének és felbomlásának lehetett a tanúja. A rendszerváltással megindult helyezkedés sokakat forгатott ki eredeti mivoltából, ellenségekké tette az egykori elvbarátokat, s rengeteg bizalmatlanságot oltott az emberekbe.

Ács Margit csalódásai ellenére mégsem vált apolitikussá: megőrizte *citoyenne*, azaz *állampolgári* elvét, azt, hogy az egyének részt kell ven-

nie a társadalom formálásában tehetsége szerint, hogy ne érezze életét hiábavalónak. Legyen „profi” a hivatása mellett abban is, ahogy a társadalmi mozgás törvényszerűségeit megérti és formálja maga körül. Ilyen értelemben minden küzdő, cselekvő, kudarcot valló hőse a Weöres Sándor-féle *Federmann*-nak vagy *Everryman*-nek – a lehetséges *mindenkinek* vagy *bármikinek* – felel meg akkor is, ha némelyik szereplőjében a szerző saját alteregóját sejthetjük meg. A legjobb kisugárzású társadalomkritikai mű ez napjaink prózai terméséből.

ALFÖLDY JENŐ

ALFÖLDY JENŐ (1939) irodalomtörténész, kritikus. A Nemzeti Tankönyvkiadó nyugalmazott főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *A megszenvedett éden* (2010).

Gravitációs gödör

Király Zoltán: *Férfiök*

emrég *Forrás*nak nevezték Erdélyben az indulást, a költők, a szakmabéli írástudók

startoló pályaszakaszát. Az egyetemisták gyakorlótere 1968-tól a többnyelvű *Echinox*, amelyik éppen most, 2011. február 14-én újult meg, kapott új, színes arculatot. A dobbantó deszka majd minden kezdőnél az abszurd(oid), de az csak Páskándinak sikerült korábban, kellett az avantgárdkétszersült – itt keressük/keresik Király Zoltán helyét, terét, mezejét –, végül legtöbbjük nem tudott meglenni a mindenható posztmodern nélkül. Nincs semmi baj vele. Csupán csak áporodottan, kifáradtan, unszággal érkezett meg Kelet-Európába.

Király Zoltán első gyűjteményes, új versekkel is bővített kötete, a *Férfiök* ennek az irodalmi „kevercsnek” a végeredménye. (Ne legyen sértő a szó, a tizenöt éves Madách Imre egyik öccsével *Litteraturai Kevercs* címmel szerkesztett családi lapot!)

RÁCIÓ KIADÓ –
ERDÉLYI HÍRADÓ KIADÓ,
2009

Az úgy van, hogy aki hegyet akar rakni, annak földre van szüksége. Ha földet váj az ember, gö-

dör keletkezik. A gödörből hordjuk a földet a hegyre. A kolozsvári *Helikon* irodalmi lap 1993. november 12-én indított mellékletet sülvölvény poétáknak *Serény Múmia* címmel: szerkesztő Fekete Vince. A fióklapot, amelyből aztán *A nagy Kilometrik* lett, Karácsonyi Zsolt vette át Fekete Vincétől 2004-ben. Ez volt, és ez ma is – *Forrás* helyett – a gödör. A *Helikon* bölcs és nagylelkű szerkesztői színteret biztosítottak a gumiabroncsok nélkül száguldozó versenyautók, autózók számára.

Vagy inkább rigolózásra szánt parcellát mértek ki nekik?

A nyugtalanság népe nem ismeri az egyhangúságot, az egysíkúságot. A kilencvenes és az ezredfordulós évek fiataljainak java kinőtt ebből a gödörből. Megunták a vidámparki ütköztető autók monoton zümmögését, és ön-

[Szemle]

álló vállalkozásuk az *Előretolt Helyőrség* lett. Ez a lap és könyvsorozat ma már irodalomtörténeti fogalom.

Ilyen körülményes és nehéz megközelíteni egy – mindenképp vitatható, de meg nem kerülhető – kötetet, a *Férfiőket*.

És még hátra van Rejtő Jenő. A guru. Hogy mitől és miért lett P. Howard az erdélyi fiatalok guruja (mondjuk szebben, profétája): nehéz lenne megmondani. Az biztos, hogy a bizarr humorú cinikus, a nagy fanyalgó pontosan azt az életérzést írta meg minden könyvében, amelyet naponta megélnék azok az erdélyi magyar fiatalok, akik a Balkán egyik legsötétebb zugává züllesztett térségben élni kényszerülnek. Az emberi ostobaság, a butaság és a gonoszság végtelen – szűrhető le Rejtő minden munkájából –, egyidős az emberrel, tenni ellene csak az ókori jelszóval lehet: Ha nincs fegyvered, vedd el az ellenségedtől, s ha ez nem sikerül, mutass számfűletet a fátumnak.

A kötet, a *Férfiőket*, akár Párizsban is készülhetett volna. Előkelő külcsín, esztétikum, puritán egyszerűségbe futtatott képzőművészet: Szentés Zágón a borító tervezője. Fűlészöveg nincs, hátlaapon fénykép, idézet, születési év, hely. E két utóbbi adat sokatmondó, beszédes. Király Zoltán 1977. május 3-án született, Kolozsvárott él, tagja egy költői-családi triumvirátusnak (Király László, apa, Király Farkas, báty), és ebben a szélárnyékban-szélverésben feszül szembe a sorssal: a magánéleti és az erdélyi kisebbségi sorssal egyaránt.

Milyen kilátóra gondolhatott a szerkesztő, Gáll Attila, amikor a következő három sort a hátlapra kiemelte?

*bármilyen nővel találkozok,
ha Buddha reggel semmit sem szól:
állj odébb.*

Az egész kötet esszenciája lecsapolható, ha idézzük az egész verset. Címe: „A nőkről, a buddhizmusról, Rinpocséról és tanításairól.”

*fiam,
ha találkozol egy nővel,*

*mélyen egymásba néztek,
és reggel Buddha azt mondja:
Ember, ezt neked szántam. Vedd el.*

*ha találkozol egy másik nővel,
erkölcsöt feszíttek,
és Buddha reggel azt mondja:
Ember, ezt is neked szántam. Vedd el.*

*bármilyen nővel találkozok,
ha Buddha reggel semmit sem szól:
állj odébb.*

Semmi baj a szándékos érthetetlenkedéssel! Semmi baj a művi, a mondvacsinált bakafántoskodással! Rég ismeri mindezt már az irodalom, különösen az avantgárd. A baj az, hogy más, hasonló témájú verseiben is elejti azt a távlatot, amit más költők, mint például jeles kortársunk, Tornai József vagy a nagy eszménykép, Faludy György nem átalítottak kihasználni. Ők tanultak a finom keleti formakultúrából, és begyűjtötték a kínai, az indiai költészet, a filozófia Európában hasznosítható eszméit. A tanítást. A bölcsességet. Rin-pocche végül is buddhista egyházi tisztségviselő Tibetben.

De Király Zoltán vélhetőleg nem kíván *poeta doctus* lenni. Ő kegyetlen józansággal éli hétköznapjait, ünnepet, emelkedett hangulatot nem ismer, a keleti filozófiák eszmerendszere hidegen hagyja, csak *ad hoc* kap bele itt-ott. A „Kurikulum vité, levél haza, vagy amit akartok” versében olvashatjuk: „Most hazug verset írok. / Elsőként azt hazudom: jól érzem magam bőrömben.”

Bizony, még ez a betyárkodás is fölmelegített gulyásleves, hisz egy átlagműveltségű gimnazista is citálja könnyedén Arany Jánost: „Költő hazudj, de rajt’ ne fogjanak.” Arany tudta, mit beszél, évezredek távolából rémlik fel halandónak és halhatatlannak egyaránt a görög színpad két figurája: a malac sikoltását utánzó színész, és a disznaját köpenye alatt ríkató paraszt. Nos, ha ezzel az egyetemes igénnyel közeledünk Király Zoltánhoz, akkor csak szemelgetni tudunk. Előre-hátra lapozva a kötetben ritkán bukkanunk eredeti lírai helyekre, vershelyzetekre, amelyekben megvalósul a terem-

tő erő. Olyan férfi(as)költészet a gyűjtemény, amelyben jobbára a másik nimmel, vagyis a nővel foglalkozik a szerző. Így van ez Homérosz óta. Csakhogy a fene nagy egyenlőségi-egyenlőségben, különösen a rosszul értelmezett feminizmus fűnyíró gépe nyomán, elmosódottakká váltak a határvonalak, s Király Zoltán verseiben (sajnos, ezt a csapdát nem tudta elkerülni!) a nők csak „a teremő játék kreatúrái” (Borsodi L. László, *Székelyföld*, 2010/12), az pedig költőnek, olvasónak, irodalomnak egyaránt árt, ha a nő (férfi) nem partner, hanem kreatúra.

Nem feltétlenül irodalmi szempont a gender, akár hátat is fordíthat az olvasó a másik nemet, ez esetben a nőt csúnyán pocskondiázó, a blaszfémiahoz hasonló, vulgáris sárdobálásnak (ebben rekordot dönt Király!), de az esztéta nyugtalan fénynyalábjá keres, kutat, s rátalál azokra a szövegrészekre, amelyek, ha jelen esetben nem is a szépnem, de a szép irányába mutatnak:

*Lassan ideje. Szalmahaját
kicserelem fűzfaágra.
Füleit megteszi két keserűgomba.
Szemüregét megtömöm kikericsel.
Nyak marad.
Vállnak mi sem jobb,
vállfa.
Karja legyen
nyárfa.
Melleit újratömöm
ólomból.*

(Natasából szép leányt csinálók)

Több úgynevezett Natasa-verse van, nagyon személyesek és személyeskedők, sokkal inkább Költőnk magánügyei zajlanak azokban, mint a költészet áramlása, de a fent idézett szép. Nem azért szép, mert Giuseppe Arcimboldo, II. Rudolf császárt mintázva, hasonló növény-, illetve gyümölcskompozícióval támasztotta fel Vertumnust, a római, de etruszk eredetű vegetációs istenséget, hanem azért, mert – és ezt még egy utóavantgárd költőről is el lehet mondani – eredeti. Aligha képzelt valaha költő Erdélyben közkedvelt két keserűgombát egy lány fülei he-

lyére. Más Natasa-versei (*Natasával már nem bálunk együtt, Első éjjel Natasával, Natasával a bárban*) vagy a Penelopé, Lady Macbeth allúziói e színvonal alatt mozognak, Halmi Tamás szerint ezek „a vulgáris szóhasználat poétikai zsákutcának bizonyuló esetei” (*Kortárs*, 2010/3).

Minden fiatal nemzedék más-más eszközökkel vívta és vívja meg harcát. Ez közhely, de igaz. Az *Előretolt Helyőrség* költői, prózamesterei a szabadság határainak a végtelen irányába mutató kitérésüket tűzték ki célul, ami természetesen soha el nem érhető. Már csak azért sem, mert a kezdeti fickándozás után – emberi dolog – jön a lehiggadás, az érett termés fölötti öröm élménye: Lövetei László László, Orbán János Dénes, László Noémi, Sántha Attila, Fekete Vince, Farkas Wellmann Endre, Karácsonyi Zsolt már-már kortárs-klasszikusnak számít, tekintélyes szerkesztők is akadnak már köztük, akik a most feltüremelő fiatalokkal szemben támasztanak igényt. Ők is Baudelaire-kedtek, ők is a *Serény Múmia*, *A nagy Kilometrik* felelős/felelőtlen kísérletezői voltak, de nekik sikerült kitörni abból a térből, amit az úrkutatók gravitációs gödörnek neveznek.

S ha van fenntartásunk, ha van olyan kritikai észrevételünk Király Zoltán költészetéről, amely előremutató, éppen itt keresendő. Ő még ebben a gyűjteményes, eddigi köteteknek (*Szombat, szobámban képzelődöm, Avantgárd keserves, Lejárhatás*) verseit is tartalmazó verseskötetében sem tudott teljesen megszabadulni attól a csapdától és nem építkező költői attitűdtől és gyakorlattól, amely nemzedékére induláskor jellemző volt. És hogy a hasonlatnál maradjunk: nem tudott még teljesen kiszakadni abból a gravitációs gödörből, amelyben ujjbegygyakorlatai, hetvenkedő kihívásai zajlottak, ahol a kamasz könnyelműségével mondta ki: „attól tartok: / lefosok egy gondolatot” (*Kolozsvár főterén*). És micsoda elmentmondás önmagával, ha egy másik szöveghelyet idézünk: „ha primitív akarok lenni: / nem káromkodom / nem köpködök / nem ugatok, / gondolkodom” (*Harmadik beszélgetés magammal*). Itt nem fosik Költőnk a gondolatra? A sajátjára?

[Szemle]

Különösen az önmagát definiáló versek suták, bántóak. Nyelvi kifordítottságuk miatt – ne terjesszük a rossz példát! – csak néhány sor:

*elegem van Magamból.
holnaptól nem adok enni Nekem.
nem kö(l)töm fel Magam.
nem fizetek több sört Magamnak,
egyszerűen betiltom Magam.*

(Kivonulás életemből)

Nyelvileg (nyelvtanilag) rosszabb ez, mint a korábbi idézet obszcén vulgaritása; a „nekem” személyragos határozószó és a „magam” visszaható névmás ilyenzzerű csereberéje középiskolás diák évharmadi dolgozatában is pirossal aláhúzendó stílushiba.

Végül egy „alkotása”, amely még csak nem is anti-vers, semmilyen szövegképződménybe, műfajba sem sorolható be: „Keleti bölcsek, vagy Tu-Fu reggel a Naphoz.” Ez a cím. Utána egy szó: „tölthetek?”. Se kritikai, se értékelő, se méltató kommentár nem fűzhető hozzá.

* * *

Túl az avantgárdon

Van viszont egy szomorú mező, egy fekete sáv, amelyben Király Zoltánra figyelni kell, figyelni muszáj, ahol költői szava nem „negédes... poéta-lárma” (Dsida Jenő). Ez a jelenlegi román (balkáni) közéletbe fagyaszott (fullasztott?) magyar sors.

Az *Előretolt Helyőrség* költői irtóznak a szótól, ők nem vállalják a Reményik-féle „Ahogy lehet” krisztuskodást, ők – joggal! – üvöltének és köpködnek.

A borzalmas diktatúra megszűnése óta más, vézesebb pestisjárvány pusztít a Kárpát-medence keleti karéjában, amely elől százezer számra menekülnek a románok is. A szabadság rossz értelmezése, a társadalmi struktúrák összeomlása, távlatlanság, a jövő kiszámíthatatlansága, Európa rossz kísértetének, a balkanizmusnak az újraéledése stb., beláthatatlan következményekkel járnak. A történelem, a szociológia, nemzetiségtudomány szakterülete ez, itt csak érinteni lehet a témát, de Király Zoltán nem hallgat róla, száz év elteltével

az ő verseiből fogják diagnosztizálni e miázis, immungyenge kor betegség tüneteit:

*édes balkán
magot köpködök
édes balkán
gyatra sört hörpölök
édes balkán
magunkon röhögök.*

(Negyedik beszélgetés magammal)

Ez bizony nem az egzisztencialisták jajveszékelése, nem a nagy pesszimisták borongása: nyers valóság, a brutális determináltság versbeszéde. Őt is megkísérti első jeles nyelvemlékünk, a *Halotti Beszéd*, a pusztulás vulkánhamuja tör fel belőle:

*kortársaim: Látjátok, feleim, szemetekkel,
mik vagyunk?
isa bizony por és hamu vagyunk!*

*lassan elég razboieniből
ott ül Dsida, a tatárok,
törökök, labancok és olábok*

*te tirgu-muresi
én cluj-napocai*

*leveleket nézegetek:
frankfurt, linz, new york
budapest és kézdívsárhely*

(Avantgárd keserves)

S ha a *Helikon* „A nagy Kilometrik” mellékletében is búvárkodik a kíváncsiskodó, már ott rábukkan az egyenes beszédre: „meggebedni kéne / a kolozsvári ködben, / hol mindenki partizán” (*Nagyon kéne*) (2008. április 25.). Jajkiáltás is ebben a *Helikon*-számban olvasható, elrejtve szöbizarrságok rengetegében. Egyetlen sora a képversnek, amely után felkiáltó jelet tett: „ne hagyjátok a hont!” (*Kárpát-medencei üzenet*). Mindkét vers a kötetben is megtalálható.

Szomorú sikoltás ez. A makulátlan, hófehér tisztaságúnak hitt szabadság 1989 karácsonyán (tizenkét éves volt akkor Király Zoltán!) csalfa, vak reménynek bizonyult. Ez a globális csa-

lódás tette kegyetlenül, könyörtelenül őszinte költővé. Maszk, sisakrostély, páncélzat nélkül áll a páston. S miután bejárta a szétrúgott költészet roncsstelepét („és akkor meggyilkoltuk az utolsó szonettet / a rondókat kiheréltük mind” – *Neoszonett*), megközelítette a vallomások karizmatikus helyét, a világnak azt a zugát-sarkát, ahol a költő nem kertel.

*vagyok: bun, örmény, székely.
vagyok: határon túli jó barát.
vagyok: más országban élő magyar.
vagyok: román adófizető, betyár.
vagyok rózsasándor és corvin köz
vagyok: mohács és vajdahunyad.
vagyok: bargita és korondi cserép.
vagyok: csángómagyar, az most divatos.
vagyok: beutazó, vendégmunkás,
beszélni kicsi magyar nyelvé.
(Alázatosan jelentem L. Simon Lászlónak)*

Mintha csak egy másik költő írta volna ezt, nem a jegyzet elején emlegetett zabolátlan, nagyotmondásaival csak meghökkentésekre törekvő Király Zoltán. És akad jó vers is. Szép versbeszéd. Alkatának leginkább megfelelő szabadvers. Címe: „Vallomás a városról”. Magyar anyanyelvű, magyar identitású egyén számára Kolozsvár több mint település. Kolozsvár: történelem, Kolozsvár: a szellem, a magyar kultúra keleti fővárosa. Király Zoltán számára Siratófal:

*ez nekem a szülőváros.
honnan kezdjem.
valószínűleg életem legtöbb nappalát
(ha éjszakáit nem is) benne töltöttem.
egy kicsit az enyém is tehát.
személyi igazolványom szerint
neve: Cluj-Napoca.*

*itt egyetemre is jártam, ahol
rövidesen megtudtam, hogyan lesz
a kutyából szalonma,
meg bármi másból egyetemi tanár.*

*itt egy kicsit enyém a
Sétatér meg a Fellegvár.
itt néha mintha
otthon lennék.*

*itt egy kicsit enyém
a Főtér.*

*itt egy kicsit enyém a levegő
meg Szamos.*

Ez a férfias, letisztult, egyenes beszédű Király Zoltán szerethető. Aki adni is tud az olvasónak, nemcsak elvenni tőle a végső illúziókat. Mert: „Csak az olvassa versemet, / ki ismer engem és szeret.” / (J. A.) Már-már régi, de közismert ez a szabály.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született irodalomtörténész. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádióknak. Utóbbi kötete: *Benedek Elek monográfiája* (2009).

Az akarat múltjának időszerűsége

Békés Márton: *A hagyomány forradalma. Németh László politikája*

Békés Márton könyve az „idejét-múlt” nézőpontok leváltásával, de annak figyelembevételével, új irányokat jelöl ki szemléletmódjával és módszer-

KORTÁRS KIADÓ,
2009

tanával. Friss és lendületes perspektívákkal gazdagította a Németh Lászlóról szóló monumentális szakirodalmat.

[Szemle]

A Németh-esszék újraértelmezésének egzakt és nem hiteltelen, deskriptív erejű, filozófiai és metapolitikai töltésű világképkorpusza, belső összefüggésrendszere teljes mélységében nem érthető meg, és ugyanakkor gyakran a félremagyarázás talajára tévedhetünk mindezek értelmezése nélkül. Békés Márton irodalomtörténeti munkája a hagyomány forradalmának politikai hermeneutikai értelmezési kísérlete a népi író fejedeleme, Németh László politika gondolkodásáról. Talán a recenzió szerzőjétől nem túlzás, hogy a Németh László-kutatásban új irányokat megmutató Békés könyvét az egyik legjobb Németh-recepcióként tartsa számon. Már-már zavarba ejtő anyagismerete, az európai szellemi vidékek újrafeltárása és elfogulatlan szaktudósi szemlélete széles irodalomtörténeti körökben nagyobb figyelmet érdemelt volna meg, mint amennyit ezidáig kapott.

A szerző egyik külön kiemelendő érdeme: a Németh-szövegtesteket nagyobb kontextusba ágyazta azzal, hogy merített az európai szellemi orientációk szerteágazó világából. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a fentebb említett metodológiai törekvéseknek voltak előtte is nyomai, gondolok itt többek között Grezsa Ferenc írásaira. Nem állhatom meg, hogy ne fűzzek kommentárt a Békés könyvről Monostori Imre által írt recenzió egyik fontos megállapításához. Nem gondolom, hogy a könyv utolsó negyedében túlírt volna, mint ahogy azt Monostori állítja, de arra világosan rámutat, hogy a már egyszer feloldott problémák újratárgyalása sokszor kerül előtérbe. A Németh László kutatásának olyan fokához ért el a szerző, amely eddig láthatatlan volt az eddig megírt recepciókban. Ha lapangva is, de benne rejtőzködött. A Németh László „öntörvényű forradalmáról” szóló könyv kiindulópontja a következő: Németh László életművének legjelentősebb fogalma a „minőség forradalma”. De milyen jelentést hordoz Békés olvasatában a minőség forradalma: „olyan akciót jelöl, amely forradalmi lendületű – némi reformátori dühvel és salakként utópikus felhangokkal terhesen –, de szándéka szerint a múlt értékes tartalmát hozza vissza. Az emberi létezés akarja minőségivé tenni.

Nem azért, mert ezzel majd jobb lesz az ember, hanem mert valamikor ilyen volt. Nem előrehaladó forradalom ez, hanem restauráló: Nem a korszerűt kereste, hanem »a mindig időszzerű tartalmat« – akár a görögységbeli »pajtáshagyományt«, akár a »mélymagyarságot« élesztgette.”

Erre gondolatsorra fűzi fel a szerző tantételt és annak bizonyítását. A redeskripció eszközével legitimálja saját feladatkörét. Az összefüggések szerteágazó világában az újraértelmezett esszék nyelvi logikájának játékát e metaforarendszere belül boncolgatja. Nagyon szemléletes a kiválasztott Németh-szövegek fő működési elvének és a növényi létforma összehasonlításának összekapcsolása. Németh metapolitikai gondolkodásának jelentőségéről van itt szó, és nem a szó legszorosabb értelmében vett politikai gondolkodásáról. Értékes gondolatainak feltérképezése az eredményes eszmetörténeti szemlélet által csak úgy lehetséges, ha összekötjük a hagyomány és a forradalom fogalmát, és ezt egységbe foglaljuk, majd analízis alá vesszük.

A szerző a bevezető után ennek a metapolitikai gondolkodásnak a belső útjai felé veszi irányát, ahol értelmét és annak benső tartalmát, a politikai platonizmust tanulmányozza. Németh számára a direkt politizálás való kívülmaradásakor vált valódi értéké az az adottság, amely arra mutatott rá korábban, hogy magában hordozta politikus alkat voltát. A politikai platonizmus lényege abban mutatkozik meg Némethnél –, hogy „az ideális normatartalom gyakorlatra való minél megfelelőbb átváltódását érti politika alatt”. Az öntörvényű szellemi forradalmár legfontosabb héroszai mind egytől egyig ideaemberek voltak (például Ady Endre, Berzsenyi Dániel, Kemény Zsigmond, Széchenyi István), és minden héroszában egy kicsit önmagát is láttatta. Forrásvidékét az ókori görögök életérzéséből merítette.

Az, hogy a megállapítást, miszerint Németh életművének legjelentősebb darabja a *Kisebbségben*, nagyon finoman és kimérten csak a lábjegyzetben kívánta elhelyezni a szerző, és nem a főszövegben, arra is utalhat, hogy a művet ért támadások ellen fog-

lajlon álláspontot burkoltan. A metapolitikai elvek mögött meghúzódó „szervező ősmotívum” a kommuna iránti lojalitás. E kommuna több rétegből áll: nép, nemzet, Európa. Az individuumhoz, önmagához való lojalitás a kollektív iránti hűség nélkül nem életképes. A tradíció szintjét akkor éri el a kultúra, ha a hűség révén tovább tud élni. A kultúra szükségképpen a hűség okán kell hogy tovább éljen. Némethnek a szakirodalomban már oly sokszor és elkarhóztatott utópiatánának a szerző újra nyomába ered és fejtegetni kezdi.

„A heroizmus és az utópia között azonban Németh sokszor nem tudott különbséget tenni, és a görög hősiesség sokszor váltott át a perzsák lebecsülésébe, rosszabb esetben észre nem vételükbe” – állapítja meg Békés.

Allást foglal, és ezzel az íróval azonosul, hogy az utópia tulajdonképpen nem bűnös tévelygés a valódit feltételező történelemértelmezések között, hanem inkább kínál létfontosságú erejű válaszokat az aktuális kérdésekre. Gyurácz Ferenc világított rá először Németh utópiafelfogására, amelyet jelez is a fiatal irodalomtörténész, és ezt továbbgondolva két csoportra osztja fel a Németh László által megírt utópiákat. A lényegre világít rá a szerző, amikor kiemeli, Németh az utópiáival nem a saját kora ellen akart fellépni, hanem a kor egyik szellemi gondolkodójával, Ortegával megegyezően „kora teljességéért”, így ezzel a perspektívával nem illeszkedik be a klasszikus utópiaszerzők sorába, hiszen ő nemzetben gondolkodott. „Némethnél az utópia nem ideologikus, nem a politikai gondolkodás keretéként jelentkezik, »utópiája« – megint idézőjelben – mentális háttér üdvösség harc mögé.” Ezzel a gondolattal zárja Békés az utópiáknak szentelt fejezetét.

Békés Márton könyvének azon része, amely a politikai környezetet vizsgálja, az egész tanulmánykötet csúcspontja. Kemény élű kritikát fogalmaz meg Szabó Miklós azon megállapítása ellen, miszerint a harmincas évek szellemi élete inkább jobboldali volt,

Békés szerint ez a tézis nem állja meg a helyét. „Szabó téved, amikor az ezt követő sorokban Ortegát baloldali gondolatok jobboldali nyelvű kifejtőjének és liberálisnak nevezi, majd Unamunót, Crocét, Huizingát, Madarigát is kérdés nélkül baloldalként állítja be, továbbá érthetetlen módon a német (sőt egyenesen porosz) konzervatív forradalom teoretikusát, Spenglert is liberális szerzőként azonosítja” – írja a szerző. A Németh-recepciók történetébe új vértömlesztést adott azzal, hogy rendkívüli felkészültséggel és elfogulatlan közeledéssel, friss szemléletmódjával, amely mentes bármilyen ideológiai berögzültségtől, új eredményre jut azáltal, hogy korának köszönhetően nem fertőzte meg a marxizáló irodalomtörténeti megközelítési mód. Az 1910–1930 közötti évek Európájának szellemi nagyjait nem lehet a hagyomány bal-jobb satuja közé fogni. Szerencsés ezt a kettéosztást felváltani. „Olyan mentalitást kell feltérképeznünk, amely a tragikus, heroikus, realista, az »antimodern« és a »görög« nevekkel, ezek politikai metaforáival is illethető” – írja. Legjelentősebb olvasmányélményként különösen Proust, Spengler és Ortega volt hatással Németh Lászlóra.

Békés Márton párhuzamot von Friedrich Nietzsche „über”-fogalma és Németh tragikus életérzéséből adódó heroizmusával. Az emelkedés, önlegyőzés, önátlényegítés, amely ráillik az új nemességre is, valamint a műben több helyütt megjelenő központi figurára, a kivételes ember típusára. Ezek a „mélymagyarok” sorslátó, komor realisták: egyéni üdvösségük és a közösség ügye összefonódik bennük, ilyen mélymagyar hősosz a már fentebb említett Ady, Berzsenyi, Kemény stb., és Németh László maga is ehhez az archetípushoz tartozott. Az egyik archetípus a cselekvő erőt megalkotó, a másik, amelyik közvetlenül kíván az emberek életébe beleszólni, ez azonban többnyire érvényüket veszíti. A népi mozgalommal való relációját Németh Lászlónak markáns érveléssel elég ellentmondásosnak írja le, hisz maga a mozgalom is önmagában heterogén jellegű. Rövid kitérőt tesz a *Tat*-kör Németh

[Szemle]

Lászlóra gyakorolt hatásáról. Majd azt a konklúziót vonja le, hogy Németh (meta)politikai gondolkodása szellemi rokonságban állt a konzervatív forradalom jelentékeny képviselői által meghirdetett paradigmájával. Az írónak népiségét Békés nagyszerűen ragadja meg a következő mondattal: „azon európai értelmiségi magatartás kortársává teszi, mint amelyet Dosztojevszkij szlavofilizmusa és Unamuno kihotizmusa is jelent: egyéni, belső üdvösségüket mindhárman saját népük közösségi emelkedésével és tökéletesedésével kötötték össze”. A konzervatív forradalom háttéréként ott lebeg Békés előtt az a gondolat, hogy az európai krízisirodalom áttekintése nélkül nem érthetjük meg Németh (meta)politikai gondolkodását. A recessziót mint az egyik létformából a másikba való átmenetet értelmezte, a megoldást pedig a visszatérésben látta. Nézőpontja szerint a „hosszú tizenhatalmadik” század nagy szellemi hagyatékait önkényesen kisajátították.

Monostorit citálva „Németh László új szintézist hirdet, hiszen a modernizáció kiölte

a harmóniát. A XIX. század vakbuzgó hite a haladásban az emberek nemesebb igényeit megbénította. A racionalizmus tévútja az volt, hogy szakított a hagyománnyal, s az örökös haladáshit (hit az örök haladásban) elnyomta a múlt iránti érdeklődést: a század önhittén rúgta el hagyományait. A haladáshit optimizmusa kiölte a heroizmust, a leghasznosabb emberi reakciót.” Az értekezés végén Békés összefoglalja az életmű koherenciáját, metaforarendszerét. A két világháború közötti, de különösen a harmincas évek nagy szellemi teljesítményei emelkednek ki a legjelentékenyebb erővel. Már az 1933-as Debreceni Kátéban is megjelentek ezek a metaforák, melyek a *Kisebbségben* által nyerték el valódi jelentésüket, amely a *Magyarság és Európa* című könyvében hitelesen vitte tovább azt tradíciót, amely kijelölte Németh számára a hagyomány forradalmárja szerepét, így válhatott az akarat múltjának időszerű, de korszerűtlen titánjává.

SZABÓ GÁBOR

SZABÓ GÁBOR (1985) a Miskolci Egyetem Politikatudományi Intézetének hallgatója.

